

УДК 334.72:351.712

*В. В. Смирчинський,
к. е. н., доцент,
Тернопільський національний економічний університет
О. П. Дмитраш,
аспірант,
Тернопільський національний економічний університет*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ КОНТРАКТНИХ ВІДНОСИН

Авторами досліджено теоретико-методичні проблеми і перспективи функціонування і розвитку молодіжного підприємництва в Україні. Проаналізовано стан державної підтримки молодіжного підприємництва у системі державних контрактних відносин. Розроблено пропозиції щодо удосконалення державних контрактних відносин в рамках підприємницької діяльності.

The theoretical and methodical problems and perspectives of functioning and development of youth business in Ukraine are researched by authors. The condition of the state support of youth business in the state contract relations system is analysed. The propositions with improvement the state contract relations of enterprising activity limits are elaborated.

Ключові слова: молодіжне підприємництво, державні контрактні відносини, державна підтримка, державне замовлення, державна контрактна система.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Становлення ринкових відносин, юридичне визнання різних форм власності відродили в Україні активну підприємницьку діяльність. Ці обставини містять в собі позитивні зрушення, оскільки світова історія свідчить, що ефективний розвиток ринкових відносин неможливий без підприємництва. Поряд з тим, відносини інституційного підприємництва становлять сукупність різноманітних контрактів. Про аналітичну оцінку і визначення місця молодіжного підприємництва в системі державних контрактних відносин на сучасному етапі розвитку національної економіки України йтиметься у даній статті.

Історично склалось так, що багато десятиліть підприємницька діяльність в Україні заборонялась. Національна інституційна система, яка існувала в колишньому Радянському союзі, перешкоджала навіть розвитку вчення про підприємництво. Проте ми погоджуємося з думкою тих економістів, котрі вважають, що в "процесі соціально-економічних перетворень у державі та здійснення економічної реформи її

важливим елементом поряд з лібералізацією цін і економічною діяльністю, формуванням інституційної системи ринку є становлення і розвиток підприємництва" [8]. Для України це зумовлено рядом особливостей.

По-перше, якщо за останні десять років особливо активно починають публікуватися праці вчених, котрі займаються проблемами підприємництва взагалі, зокрема малого підприємництва, то проблеми молодіжного підприємництва залишаються практично поза увагою. Посилена увага до цієї сфери діяльності в цілому допомагає ширше запозичати позитивний досвід розвитку молодіжного підприємництва і уникати багатьох помилок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед закордонних вчених, які здійснили найбільший внесок у розвиток теорії підприємництва, слід відзначити Ф. фон Хайєка, Й. Шумпетера, П. Друкера, К. Веспера, Г. Піншота, Р. Хізрича, М. Пітерса, А. Хоскінга та ін. Не менш вагомий вплив на розвиток підприємництва, зокрема і молодіжно-

го, в Україні здійснили дослідження сучасних українських вчених. Це праці Балакіревої О.М., Валькованой О.В., Барановського А. [1], Дмитрука Д.А. [4], Жука А. [3], Заяця Т., Кравченка В. [4], Корчуна М. [5], Орлова В.В. [6] і багатьох інших.

По-друге, інституційне підприємництво в Україні стало регулюватися нормативно-правовою системою держави. Найбільш суттєвою у сприйнятті підприємництва є норма ст.1 Закону України "Про підприємництво", яка декларує, що "підприємництво — це самостійна ініціативна, систематична на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та заняття торгівлею з метою одержання прибутку"¹, тобто підприємницька діяльність є різновидом економічної діяльності. В цілому ж правову основу підприємницької діяльності в Україні утворюють численні законодавчо-нормативні акти, які регламентують довірливі взаємовідносини підприємців.

По-третє, в суспільстві, на думку українських вчених, все більше утверджується уявлення про підприємництво як про різноманітне явище сучасної України, яке впливає на державне і суспільне життя. В цьому контексті можна вести мову про наступ більш високого ступеня зрілості значної частини самих українських підприємців за винятком тих, котрі сповідають кланові інтереси. Це важливий соціальний елемент сучасного українського підприємництва, не дивлячись на наявні негативні прояви.

По-четверте, важливу роль у розвитку підприємництва відіграє культура підприємництва, яка формується в суспільстві. На думку російських вчених у сфері підприємництва В. Горфінкеля, Г. Поляка і В. Швандара, зазначена обставина зумовлена тим, що "формування і розвиток культури підприємницької діяльності здійснюється природним шляхом, коли підприємства на основі вивчення досвіду минулого і сучасного підтримують ті культурні традиції, які найбільш результативні для досягнення поставлених цілей, також культура підприємницької діяльності може цілеспрямовано формуватися через посередництво силового впровадження певних комплексів поведінки"².

НЕВИРІШЕНІ СКЛАДОВІ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Успіх молодіжного підприємництва багато в чому визначається такими цінностями культури, як моральні й етичні норми ділових відносин підприємців, які формують їх контрактну культуру. Виходячи з виділених особливостей, автори вважають, що поза увагою досліджень з цієї тематики залишаються ті аспекти українського підприємництва на сучасному етапі в системі контрактних відносин, в яких формується його елемент — молодіжне підприємництво, та які не знайшли належного відображення в уже виконаних дослідженнях.

Метою дослідження є оцінка стану і місця молодіжного підприємництва в системі державних контрактних відносин.

¹ Закон України "Про підприємництво" / Додаток до щотижневика Відомості ВРУ. — К.: Парламентське вид-во, 1998. — С. 3.

² Предпринимательство: учебник / Под ред. В.Я. Горфинкеля, Г.Б. Поляка, В.А.Швандара. — М.:2000. С. 329—330.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглядаючи молодіжне підприємство як суспільне явище, перш за все слід відзначити, що інституційний аспект становлення і розвитку підприємства зумовлений різними формами, первинною серед яких є державне регулювання. При цьому як підприємець, так і держава є сторонами контрактної системи — форми договірних відносин держави і бізнесу. Держава визначає організаційно-правову основу підприємства, порядок заснування, реорганізації і ліквідації підприємницьких організацій, ліцензування діяльності, розв'язування суперечок і т. п.

Зазначені фактори утворюють інституційну систему відносно підприємства, яка являє собою сукупність основоположних політичних, економічних, соціальних і юридичних правил, що є логістичним базисом для виробництва, обміну і розподілу. Дана система є набором взаємопов'язаних формальних правил і неформальних обмежень, які визначають структуру стимулів для економічних агентів. Формальні правила щодо підприємства — це закони держави та інші нормативні акти, які визначають "правове поле" для бізнесу і встановлюють "правила гри" на ньому. Саме ці правила забезпечують підприємцям економічну свободу, права, гарантії, які дозволяють їм займатися підприємницькою діяльністю. Для української економіки це особливо актуально у зв'язку з переходом до ринкових відносин³.

З іншого боку, фізична особа — молодий підприємець, організовуючи підприємницьку діяльність, по суті, укладає соціальний контракт з державою, що передбачає можливість участі в тендерних процедурах з виконання державних замовлень, зобов'язуючись діяти лише в окреслених законом межах для даного виду діяльності. Розвиток і удосконалення такого контракту визначається станом інституційної системи суспільства. На сучасному етапі розвитку української економіки створюється і функціонує також розгалужена структура підтримки підприємства. Так, майже в усіх регіонах країни поряд з регіональними фондами підтримки підприємства, особливо малого, значна частка якого представлена молодими підприємцями віком 18—35 років, розвиваються й інші інститути інфраструктури — бізнес-інкубатори, інформаційно-аналітичні центри, лізингові компанії, консалтингові фірми, торгові асоціації, комер-

ційні банки, торгово-промислові палати та ін.

Мале підприємство, в тому числі засноване молодими підприємцями, щоб закріпитись на ринку тієї чи іншої продукції, робіт або послуг, завжди пов'язане з нововведеннями. На цю особливість даного виду діяльності вперше звернули увагу Й. Шумпетер і А. Маршалл. Тому для розвитку молодіжного підприємства важливе значення має удосконалення контрактів у системі "наука — виробництво — ринок". Особливе місце при цьому займає створення технопарків. Слід зазначити, що в Україні за останні 15 років розроблені деякі заходи зі створення технопарків. Так, наприклад, розвивається державна програма створення технопарків, зокрема у сфері високих технологій, проте значного розвитку цей напрямок ще не набув.

Іншою формою інституційної підтримки українського молодіжного підприємства є можливість його участі в державній контрактній системі. Так, на даному етапі розвитку економіки України право участі малого молодіжного підприємства у виконанні державних замовлень визначено Законом України "Про державну підтримку малого підприємства в Україні" № 511-52 від 07.10.2008. Відповідно до ст. 5 пункту 5 та ст. 6 абзацу 9 цього Закону центральні та місцеві органи виконавчої влади "сприяють залученню суб'єктів малого (в т.ч. молодіжного) підприємства до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, а також у здійсненні поставок продукції і виконанні робіт та послуг для державних та муніципальних потреб"⁴.

Для молодих підприємців виконання державних замовлень має ряд переваг. По-перше, робота в даній контрактній системі сприяє початковому утвердженню підприємця, бо сформований портфель замовлень фірми дозволяє працювати стабільно, з рівномірним завантаженням обладнання і повним використанням робочої сили. По-друге, з врахуванням стабільних і високих цін на вироблену продукцію в даному випадку молоді підприємці, укладаючи державні контракти, мають можливість укласти багато субпідрядних контрактів. Таким чином, формується й удосконалюється підприємницька контрактна система, в основі якої є державний контракт. По-третє, молодий підприємець, укладаючи даний контракт, стає суб'єктом соціальної державної політики.

У сфері соціальної політики в даних контрактних відносинах вииграє і влада, і бізнес. Влада отримує суттєву допомогу в реалізації соціальних програм і проектів, які реалізуються на державному і регіональному рівнях під впливом суспільних очікувань. Пов'язано це, перш за все, з тим, що в Україні протягом більшої частини трансформаційного періоду гостро постала проблема обмеженості бюджетних ресурсів на вирішення соціальних питань. У контексті наведеного вище цікавою є думка І. Соболева — І.С.) не візьме на себе частину відповідальності за вирішення проблем у соціально-трудої сфері, які постійно зростають, то стане першою їх жертвою⁵. На наш погляд, молоді підприємці, однозначно, повинні нести соціальну відповідальність і сприяти соціально-економічному розвитку держави, проте вони теж потребують державної підтримки, особливо на перших етапах бізнесу.

До основних напрямів за узагальненнями авторів, за якими бізнес і влада виступають сторонами різнобічних контрактних відносин у сфері соціальної політики, є участь у будівництві об'єктів соціальної інфраструктури (житлові, медичні, спортивні, культурні, релігійні об'єкти), підтримка утримання об'єктів житлово-комунального господарства, оновлення матеріально-технічного оснащення медичних, освітніх і культурних установ, допомога в організації культурних заходів, підтримка незахищених верств населення. Національним втіленням таких взаємовідносин влади і бізнесу є реалізація таких великих проектів, як будівництво нових чи відновлення існуючих храмів, церков, споруд та ін.

В той же час для молодого підприємця формується позитивний імідж, застосовуються різноманітні форми морального заохочення з боку влади, надаються пільги і можливості укладання взаємовигідних контрактів, які сприяють створенню відповідного підприємницького клімату. При цьому автори солідарні з тими економістами, котрі відзначають стимулюючу роль державних замовлень для розширення виробництва підприємців, залучення додаткових ресурсів, входження в реальний сектор економіки та інноваційну сферу.

Слід зазначити, що нерідко дані контрактні відносини зумовлені тиском з боку влади. Дослідження, виконані з цього питання різними соціальними інститутами, свідчать, що більшість представників бізнесу вважає, що влада до даного часу не виробила чітких і визначених правил взаємодії з бізнесом. Значна частина преференцій часто визначається неформальними домовленостями з подальшим лобюванням у законодавчому органі влади. Їх зміст і обсяг залишаються закритими, особливо якщо це стосується договорів влади з великим бізнесом⁶. Це приводить до того, що певна частина контрактних відносин має опортуністичний характер, тобто має установку на реалізацію індивідуальних цілей підприємця, не враховує інтереси інших суб'єктів, а нерідко досягає цих цілей за їх рахунок. Заради справедливості слід зазначити,

³ На думку В.А. Рубе, "для країн, які переходять до ринкових відносин, формування правого середовища особливо важливе, тому що від цього буде залежати можливість формування малого (молодіжного — авт.) бізнесу, необхідного для розвитку ринкових відносин. Адже формальні правила можуть створювати як сприятливе, так і несприятливе середовище для розвитку малого бізнесу: простота оформлення і реєстрація фірм, відсутність ускладнень в обліку, звітності й веденні бухгалтерських документів, податкові пільги і державна допомога — все це сприяє розвитку малого бізнесу. Несприятливі умови можуть на довго загальмувати розвиток конкуренції в даному середовищі" (Рубе В. А. Институциональные аспекты организации малого бизнеса в развитых странах и в России: учеб. пособ. — М., 2004. — С. 42).

⁴ Закон України "Про державну підтримку малого підприємства" / Відомості ВРУ. Електронний ресурс: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2063-14>

⁵ Соболева І. Социальная ответственность бизнеса: глобальный контекст и российские реалии // Вопросы экономики. — 2005. — № 10. — С. 91.

⁶ Чурикова А, Шишкин С. Власть и бизнес на поле социальной политики // Общество и экономика. 2008, № 1.

що відносини влади і підприємництва ніде в світі не були безхмарними. Проте автори вважають, що основою інституційних перетворень у сфері даних відносин є вироблення системи соціально-економічних контрактних відносин влади і бізнесу в досягненні балансу цивілізованої взаємодії. Результати досліджень даного питання свідчать, що роль "першої скрипки" для удосконалення подібних контрактних відносин належить державі. Разом з тим, чимале значення мають внутрішні соціально-економічні інститути підприємця, які формують його "портрет" і пов'язані з "культурою підприємства".

Ми вважаємо, що з позицій інституційного підходу молодіжне підприємство стає новою філософією діяльності й управління, нестандартним способом мислення, новим типом підприємницької поведінки. Тому важливе значення для розвитку і удосконалення "підприємницьких контрактів" мають особисті якості, соціальна роль і розвиток культури молодого підприємця. В даному випадку це зумовлено характером процесу соціалізації особистості як суб'єкта підприємницької діяльності. На даний процес здійснює вплив ряд факторів сучасної української дійсності.

По-перше, одним із напрямів створення системи державного регулювання підприємництва є формування кадрового забезпечення цієї діяльності. Не дивлячись на дуже короткий термін формування молодіжного підприємництва в нашій державі, спостерігається стала позитивна тенденція в цьому напрямі, яка наближує Україну до розвинутих країн світу.

По-друге, формування внутрішніх інститутів підприємця, на основі яких український підприємець входить в контрактні відносини, здійснюється шляхом його активної взаємодії з об'єктивним світом. Сам же об'єктивний світ постає перед підприємцем не інакше, як інституційний світ, створений попередніми поколіннями і успадкований ним. Виходячи з аспектів минулого, спостерігається соціальна орієнтація підприємців, готовність до діалогу із суспільством.

По-третє, "культура підприємства", яка формується, змінила природу цього виду діяльності в цілому, що дозволяє розглядати її як важливу складову динаміки суспільного розвитку. Це проявляється в діловій і професійній етиці молодих підприємців. Загальновідомо, що обов'язковим і важливим фактором укладання контрактів є процес ведення ділових переговорів.

Ділове спілкування ведеться за певними принципами, які є важливим засобом підвищення ефективності контрактних відносин. У зв'язку з цим Е. Шейнін відзначає, що часто підприємці

потерпають фіаско у спілкуванні з іноземними партнерами через нерозуміння свого статусу в суспільстві, незнання елементарних правил привітання і представлення один одному: хто має право або зобов'язаний бути першим у згаданих діях і т.п. [8].

При цьому від рівня освіти та бізнес-освіти людей, котрі займаються підприємницькою діяльністю, в даний час залежить формування і розвиток належних передумов успішного ділового спілкування, вміння вести переговори, що в кінцевому підсумку впливає на якість укладених контрактів⁷.

Інституційна система сучасної України, обтяжена радянською спадщиною, поки ще не дозволяє підприємцям повною мірою оволодіти підприємницькою культурою. Цю обставину професор А. Пелих позначив як "фактор покоління" [9]. Ми лише частково погоджуємось з даним висловлюванням і вважаємо, що рівень підприємницької культури молодих підприємців значно вищий, ніж у їх старших колег, тому можемо спрогнозувати успішність діяльності молодих підприємців завдяки їх нестандартному типу мислення, застосуванню новітніх підходів у веденні ділових переговорів, вивченню іноземного досвіду та всебічному розвитку і вдосконаленню.

На погляд авторів, імідж молодого підприємця формується не тільки зовнішніми рисами людини, але й сукупністю її морально-особистісних, інтелектуальних, професійних та етичних якостей. Для молодих підприємців це, перш за все, новаторство, підприємливість, сміливість, ініціативність, творчість, цілеспрямованість.

ВИСНОВКИ

Таким чином, викладене дозволяє зробити ряд висновків. По-перше, розвиток організаційних структур молодіжного підприємництва в рамках системи державних контрактних відносин є об'єктивною потребою і необхідністю в умовах сучасної української економіки.

По-друге, процес становлення молодіжного підприємництва, що є суспільним явищем, зумовлений інституційною суперечливістю процесу ринкової трансформації соціально-економічних відносин (протидією залишків минулих інституційних структур адміністративно-командної системи і сучасними ринковими інститутами).

По-третє, процес становлення і розвитку молодіжного підприємництва потребує відповідного інституційного забезпечення. Основоположне значення для розвитку українського підприємництва взагалі, зокрема молодіжного, та вдосконалення державних контрактних відносин має державна регуляторна політика і підтримка

підприємців. Запорукою успіху при цьому є налагодження конструктивного діалогу між бізнесом і владою на всіх рівнях.

Пріоритетний напрям займають контракти у сфері соціальної політики і державні контрактні відносини. По-четверте, значну роль для майбутнього удосконалення контрактних відносин у рамках підприємницької діяльності відіграє процес відтворення підприємницького потенціалу. Однією з найбільш перспективних форм інституційного забезпечення цього процесу в Україні починають займати бізнес-інкубатори, які сприяють самореалізації людського капіталу, взаємозв'язку інтересів бізнесу і влади. При цьому функції бізнес-інкубатора як інституційної форми включають в себе навчання підприємців, тренінги і адаптацію їх до ринкового середовища, налагодження партнерства, консалтинг, формування інфраструктури молодіжного підприємства.

По-п'яте, важливу роль у розвитку молодіжного підприємництва відіграє культура підприємця, зумовлена системою цінностей і переконань. Для успішної реалізації контрактів найважливішими серед них є ділова і професійна етика, вміння вибудувати ділові відносини. Спостережна закономірність, яка зумовлена змістом інституційної системи, особливостями національної культури, дозволяє констатувати, що формування культури українських молодих підприємців знаходиться на початковому етапі, проте з кожним роком набуває вищого рівня.

Література:

1. Баранівський А. Державна підтримка малого бізнесу: світовий досвід і Україна // Економіка України. — 1993. — № 6.
2. Державна програма підтримки молодіжного підприємництва на 2002—2005 рр. Затверджена постановою КМУ України від 12 квітня 2002 р. № 536.
3. Жук А. Малий бізнес у світі і в Україні // Економіка України. — 1995. — № 7.
4. Заяць Т., Кравченко В. Молодіжний сегмент ринку праці України: методологічні і методичні засади оцінки інтегрованості в національний ринок праці // Україна: аспекти праці. Науковий журнал. — 2003. — № 3.
5. Корчун М. Шляхи підвищення економічної активності та зайнятості молоді на ринку праці України. // Україна: аспекти праці. Науковий журнал. — 2008. — № 1.
6. Орлов В.В. Основні напрями діяльності органів виконавчої влади як суб'єктів державного управління у сфері державної молодіжної політики в Україні // Економіка і держава. — 2008. — № 3.
7. Указ Президента України № 779/2005 від 17.05.2005 р. "Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємства".
8. Шейнін Э., Шишкин С. Предпринимательство и бизнес: учеб. пособие. — Ростов н/д, 2002. — С. 9.
9. Организация предпринимательской деятельности: учеб. пособ. / Под ред. А.С. Пелиха. — 2-е изд., испр. и доп. — М., Ростов н/д., 2003. — С. 293.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2020 р.

⁷ Статистика ж в цьому розумінні надає нам не завжди вичерпні результати. Так, наприклад, серед всього зайнятого бізнесом населення Росії частка тих, хто має вищу професійну освіту становить 1,5 %, частка осіб в підприємницькій сфері із середньою професійною освітою складає 2,9 %, частка осіб, котрі мають початкову професійну освіту, складає 2,3 %, частка осіб у сфері індивідуального бізнесу, котрі мають середню (повну) загальну освіту, дорівнює 4,1 %, частка осіб в бізнесі з основною загальною освітою складає 1,2 % (Малое предпринимательство. Официальное издание. С.130).